

Vem är du?

Om direkt tilltal och dess konsekvenser i en broschyr från Försäkringskassan

Fredrik Olsson

Syftet med denna studie är att undersöka hur direkt tilltal pekar ut och konstruerar mottagare i Försäkringskassans *Till alla som väntar eller just fått barn* från 2015. I undersökningen jämförs *du*-tilltalet med Lind Palickis (2010) resultat rörande konsekvenserna av *du*-tilltal i en motsvarande broschyr från 2007.

Sammantaget visar denna studie att det *du*-tilltal som rekommenderas i bland annat *Myndigheternas skrivregler* (2001; 2014) är problematiskt sett ur ett inkluderingsperspektiv. I den senaste upplagan av *Myndigheternas skrivregler* (2014) nämns denna problematik men de exkluderande textdelarna i Försäkringskassans broschyr *Till alla som väntar eller just fått barn* från 2015 visar att *du*-tilltalet bör problematiseras i större utsträckning.

Med hjälp av begreppet *deiktiska rum* analyseras vilka som konstrueras som primära respektive sekundära mottagare av broschyren samt vilka grupper av potentiella mottagare som inkluderas respektive exkluderas. Resultaten visar att flera olika grupper av mottagare som i egenskap av blivande eller nyblivna föräldrar i hög grad berörs av innehållet i broschyren exkluderas från de snävaste deiktiska rummen eller konstrueras som undantagsfall i någon del av texten och således exkluderas eller konstrueras som sekundära mottagare av texten.

Jämförelsen med broschyren från 2007 visar att det inte föreligger någon större skillnad mellan broschyrerna i fråga om i vilken utsträckning texterna exkluderar potentiella mottagare eller i fråga om vilka sociala kategoriseringar som exkluderas. I båda broschyrerna är det främst biologiska mammor som konstrueras som primära mottagare, och biologiska föräldrar som lever i heterosexuell tvåsamhet konstrueras som norm i texten som helhet. Sålunda konstrueras till exempel homosexuella par och ensamstående föräldrar som undantag och som sekundära mottagare av broschyrerna.

* * *

Under det senaste halvsekle har svenska myndigheter och deras texter varit föremål för ett klarspråksarbete som syftar till att göra texterna mer begripliga. I slutet av 1960-talet tog sig klarspråksarbetet uttryck bland annat genom att många myndigheter började skriva *du* (Hellspång & Ledin 1997: 262). Som klarspråksrekommendation har *du*-tilltalet sedan dess fått stort genomslag i myndighetstexter, och i *Myndigheternas skrivreg-*

ler (2014: 68) rekommenderas *du*-tilltal i såväl skrivelser till enskilda medborgare som i allmän information riktad till stora grupper av medborgare.

Ett argument som framförts för användandet av direkt tilltal genom *du* i myndighetstexter är att det leder till enklare texter. I sin doktorsavhandling *Normaliserade föräldrar* menar dock Lena Lind Palicki att konsekvenserna av *du*-tilltalet inte undersökts i någon större utsträckning (2010: 40). Som en del i sin undersökning analyserar Lind Palicki därför hur bland annat direkt tilltal genom *du* pekar ut och konstruerar mottagare samt vilka potentiella mottagare som inkluderas respektive exkluderas. Materialet Lind Palicki (2010) analyserar utgörs av nio broschyrer som riktar sig till blivande och nyblivna föräldrar och är utgivna av Försäkringskassan mellan 1974 och 2007. Resultaten från Lind Palickis studie visar dels att *du*-tilltalet i broschyrerna ökat successivt under perioden, dels att *du*-tilltalet i många fall leder till att vissa grupper av mottagare exkluderas och inte ges identifikationsmöjlighet i textdelar som innehållsmässigt angår dem, vilket Lind Palicki menar är problematiskt. I början av 2015 gavs en ny broschyr riktad mot blivande och nyblivna föräldrar, *Till alla som väntar eller just fått barn* (2015), ut av Försäkringskassan. Genom att analysera *du*-tilltalet och dess effekter undersöker jag i denna studie vilka som pekas ut och konstrueras som mottagare i den nyare broschyren samt om det skett någon förändring sedan 2007. Dessutom är ett syfte med studien att jämföra dessa resultat med Lind Palickis (2010) resultat rörande konsekvenserna av *du*-tilltal. För att relevanta jämförelsen använder jag i min studie i stora drag samma teoretiska och metodologiska utgångspunkter som Lind Palicki och utgår från följande delar av hennes frågeställning: Vem eller vilka pekas ut och konstrueras som mottagare? Vilka mottagare inkluderas respektive exkluderas genom de språkliga val myndigheten gör?

Lind Palickis resultat

I Lind Palickis (2010) undersökning ingår broschyrer utgivna mellan 1974 och 2007, och broschyrerna skiljer sig åt i fråga om vilka strategier för mottagaranpassning som används och vilka konsekvenser detta får för konstruktionen av mottagarna. I min jämförelse använder jag enbart resultat från broschyren från 2007 i vilken *du* förekommer mest frekvent (Lind Palicki 2010: 60).

När *du*-tilltal används avgränsas ofta referenten till *du* genom efterställda attribut som i *du som är gravid* (Lind Palicki 2010: 61). I exemplet exkluderas alla som inte är gravida och därmed många potentiella mottagare. Som primära mottagare av texterna framstår således biologiska mammor medan andra sociala kategoriseringar, till exempel pappor och adoptivföräldrar, framstår som sekundära mottagare.

Lind Palickis resultat visar alltså bland annat att *du*-tilltalet som används i de nyare broschyrerna, särskilt broschyren från 2007, ofta leder till en exkludering som går emot det övergripande målet att verka för ett jämställt uttag av föräldraledigheten som det beskrivs i Försäkringskassans regleringsbrev (*Regleringsbrev för budgetåret 2007 avseende Försäkringskassan*).

Wilson, H.W. (1916), *The Great War: The standard history of all-Europe conflict*, Volume 6, Part 94. London: Amalgamated Press.

Feministisk diskursanalys och deiktiska rum

Min undersökning är mindre omfattande än Lind Palickis (2010) och fokuserar färre infallsvinklar. Till viss del använder jag ändå liknande teoretiska och metodologiska utgångspunkter vilka beskrivs och diskuteras nedan, nämligen *feministisk diskursanalys* och *deiktiska rum*.

Ett för Lind Palickis (2010) avhandling centralt begrepp är feministisk diskursanalys. Genom begreppet diskursanalys tydliggör Lind Palicki att hennes undersökning inte är en textanalys (2010: 24) och att det således inte är texterna i sig som är undersökningens huvudsakliga objekt; texterna ska snarare ses som ett medel jämte andra med hjälp av vilket hela myndighetsdiskursen analyseras. Att Lind Palickis studie ska ses som en *feministisk* diskursanalys innebär främst att undersökningen har en emancipatorisk ansats och att det är konstruktionen av kön i den aktuella diskursen som står i centrum (2010: 24). Den feminism som Lind Palicki ansluter sig till har en konstruktivistisk syn på kön, vilket innebär att kön inte ses som ett statiskt attribut utan något som görs och konstrueras i interaktion, vilket också gäller andra sociala kategoriseringar (2010: 25).

Ansatsen i min undersökning är också feministisk eftersom den bland annat rör hur de starkt könsmarkerade kategorierna *mammor* och *pappor* konstrueras som mottagare i texten. I likhet med Lind Palicki menar jag också att det inte helt går att frigöra texten från kontexten utan att en viktig del av förståelsen går förlorad; texten och kontexten står i ett dialektiskt förhållande till och påverkar varandra (2010: 17). Eftersom jag enbart fokuserar hur utpekandet och konstruktionen av mottagarna ter sig i materialet ser jag dock min studie som mer textnära än vad Lind Palickis är, och en viktig skillnad i teoretiska utgångspunkter är således att min undersökning snarare är en textanalys än en diskursanalys. Istället för att se diskursen som det huvudsakliga objektet för studien använder jag istället den vidare kontexten och diskursen som en resurs för tolkning av texten.

Begreppet deiktiska rum är centralt både i Lind Palickis (2010) och min analys av hur Försäkringskassans broschyrer pekar ut och konstruerar sina mottagare. Med deiktiska rum menas utpekade rum inom vilka sändaren och mottagarna agerar. Begreppet aktualiseras i studien främst genom analys av hur texten pekar ut sina mottagare och därigenom bjuder in olika mottagare till olika deiktiska rum, vilka befinner sig på olika avstånd från varandra och på olika avstånd från sändaren. På grund av dessa skilda avstånd skapas hierarkier bland mottagarna – vissa mottagare kan sägas vara mer inbjudna än andra (Lind Palicki 2010: 51).

De deiktiska rummen kan också vara olika snäva eller vida. Ett snävt deiktiskt rum innebär att villkoren för att en mottagare ska bjudas in till det är specifika och således exkluderar många andra potentiella mottagare medan ett vitt deiktiskt rum innebär det motsatta, det vill säga att en stor grupp mottagare bjuds in till det. Exempelvis skapar ett direkt tilltal som ”Du som är pappa [...]” (2015: 11) ett snävt deiktiskt rum där enbart pappor inkluderas medan ett omtal som ”Föräldrarna kan som mest ta ut 30 dubbeldagar” (2015: 21) skapar ett vidare deiktiskt rum till vilket alla mottagare som är föräldrar bjuds

in. Hur de deiktiska rummen skapas, hur snäva eller vida de är och vilket avstånd från sändaren de placeras på beror alltså till stor del på vilken typ av mottagaranpassning som används, med vilket jag här menar hur mottagarna tilltalas och omtalas.

I exemplet ”Du som är pappa [...]” är det dock inte enbart det direkta tilltalet som gör det deiktiska rummet snävt. Trots det singulara personliga pronomenet *du* rör det sig inte rimligen om ett individuellt tilltal eftersom Försäkringskassan i broschyren inte tilltalar en enskild individ utan en stor grupp av mottagare. Det som gör det deiktiska rummet snävt är istället det restriktiva attributet i den relativa bisatsen som infogats i nominalfrasen. Sådana attribut framkommer i typfallet genom restriktiva attribut som infogas i nominalfrasen, som i exemplet ovan, men vilka egenskaper som tillskrivs textens *du* är inte alltid så explicit. Ofta måste referenten till *du* sökas i den textuella kontexten, det vill säga i den närmast omgivande texten, där presuppositioner rörande textens *du* spelar stor roll för hur mottagaren konstrueras.

Sammanfattningsvis kan studien beskrivas som en feministisk textanalys. Begreppet deiktiska rum är viktigt på så sätt att analysen av hur texten pekar ut och konstruerar sina mottagare konkretiseras genom analys av vilka deiktiska rum texten skapar, vilka som bjuds in till dessa rum, hur de ser ut och hur de förhåller sig till andra deiktiska rum och till sändaren.

Material

Primärmaterialiet i min undersökning består av en broschyr utgiven av Försäkringskassan år 2015. Eftersom en del av syftet med studien är att jämföra min studies resultat med delar av Lind Palickis (2010) resultat är hennes resultat sekundärmaterial till studien. Jämförelser görs mellan min analys av broschyren från 2015 och Lind Palickis resultat som rör motsvarande broschyr från 2007, varför uppgifter om denna finns med i tabell 1 där information om broschyrernas grafiska utformning presenteras.

Tabell 1. Översikt över de två broschyrer från Försäkringskassan som utgör studiens primär- och sekundärmaterial.

<i>Namn</i>	<i>Utgivningsår och månad</i>	<i>Omfång i sidantal</i>	<i>Format</i>	<i>Antal ord</i>	<i>Antal bilder</i>
Blivande förälder ¹	2007.10	19	A5	4538	4
Till alla som väntar eller just fått barn	2015.01	32	A5	4789	3

Trots kontakt med Försäkringskassan har jag dessvärre inte fått tag i något exemplar av broschyren *Blivande förälder* från 2007. I jämförelsen med Lind Palickis (2010) resultat har jag därför inte kunnat göra någon egen analys av det äldre materialet utan gör mina jämförelser med utgångspunkt i hennes analys och tolkningar. Detta kan ses som problematiskt eftersom jag inte har möjlighet att se vilka eventuella skillnader som föreligger

¹ Data rörande broschyren från 2007 är hämtade från Lind Palicki (2010:20).

i våra respektive tolkningar av broschyren som helhet. Genom de exempel Lind Palicki (2010) anför i sin analys anser jag mig dock ha tillräcklig kunskap om både broschyren från 2007 och Lind Palickis tolkningar för att detta inte ska störa min jämförelse.

Direkt tilltal i broschyrerna från 2007 och 2015

I materialet används olika sätt att tilltala och omtala de potentiella mottagarna parallellt. I broschyrerna finns exempel på omtal, generiskt *man*, och direkt tilltal genom både *du* och *ni*. Emellanåt förekommer dessa olika till- och omtal både i samma stycken och i samma meningar. Hur frekvent orden *du*, *dig*, och *ni* förekommer i broschyrerna visas i tabell 2.

Tabell 2. Andel **du**, **dig** och **ni** per 1000 ord (absolut tal inom parentes) i broschyrerna från Försäkringskassan.

Broschyr från år	<i>du</i>	<i>dig</i>	<i>ni</i>
2007 ²	36 (136)	4 (17)	5 (21)
2015	42 (202)	3 (12)	9 (42)

Som framgår av tabell 2 är andelen *du* i broschyren från 2015 högre än i broschyren från 2007. Den successiva ökning av *du*-tilltal som präglat broschyrerna sedan 1974 (Lind Palicki 2010: 60) verkar alltså ha fortsatt även efter 2007.

I följande avsnitt är det *du*-tilltalet och dess konsekvenser för textens inkluderande och exkluderande av mottagare som diskuteras. *Ni* som tilltalsord förekommer inte lika frekvent men spelar emellanåt en betydande roll för etablerandet av deiktiska rum och utpekandet av mottagare varför det också berörs.

Konsekvenser av direkt tilltal i broschyren från 2015

Rubriken för det första avsnittet i broschyren lyder ”Innan barnet är fött” (2015: 6) och innehåller ingen markör som snävar in det deiktiska rummet – det finns således inget som tyder på att den tänkta mottagaren är någon annan än de som är inkluderade i broschyrens titel, det vill säga alla som väntar eller just fått barn. Direkt under den första huvudrubriken finns dock en underrubrik som lyder ”Du har rätt att vara ledig innan förlossningen” (2015: 6), och den första meningen i det därpå följande stycket lyder ”Du som väntar barn har rätt att vara ledig med föräldrapenning redan från och med den 60:e dagen innan din beräknade förlossning” (2015: 6). Den senare meningen inleds alltså med en nominalfras som innehåller ett restriktivt attribut som gör det tydligt att det är gravida biologiska mammor som tilltalas. Visserligen skulle även en icke-gravid blivande förälder kunna sägas vänta barn, men reglerna som omfattar blivande föräldrar säger att det bara är blivande mammor, det vill säga gravida kvinnor, som kan ta ut föräldrapenning före förlossningen. Detta talar för tolkningen att det enbart är gravida

2 Data rörande broschyren från 2007 är hämtade från Lind Palicki (2010: 60).

kvinnor som tilltalas och att andra föräldrar således exkluderas. Redan i inledningen av texten etableras alltså ett snävt deiktiskt rum dit blivande pappor och andra icke-gravida blivande föräldrar inte är inbjudna. Eftersom det inte sker något perspektivbyte i kapitlets fortsättning förefaller biologiska mammor fortsatt vara de enda tilltalade.

Trots att huvudrubriken i avsnittet inte signalerar att texten som följer enbart rör gravida kvinnor gör texten och en av underrubrikerna, "Sjukpenning under graviditeten" (2015: 8), gällande att de regler som beskrivs enbart gäller gravida kvinnor. I broschyrens andra kapitel blir den snäva bestämningen av det deiktiska rummet problematisk eftersom rubriken "Du har rätt att vara ledig med ditt barn" (2015: 9) och den efterföljande texten beskriver regler som gäller andra blivande föräldrar i lika hög grad som gravida kvinnor. När texten beskriver föräldrars rätt att vara lediga med sina barn exkluderas således många blivande föräldrar.

Att föräldrar förväntas vara två är tydligt i texten på flera sätt. När *ni* används som tilltalsord förefaller det vara två föräldrar till samma barn som tilltalas, men tydligast framträder parnormativiteten genom de många uttryck som presupponerar tvåsamhet. I exemplen som följer har jag markerat dessa uttryck med fet stil: "Under utbildningen kan **båda** föräldrarna ta ut föräldrapenning samtidigt" (2015: 6) och "Halva barnbidraget betalas ut till **den ena föräldern** och den andra halvan till **den andra föräldern**" (2015: 23). Vid flera tillfällen skapas dock snäva deiktiska rum där enbart ensamstående föräldrar inkluderas. Så till exempel i följande stycke under rubriken "Adoptionsbidrag":

Exempel 1

Även du som är ensamstående förälder kan ha rätt till adoptionsbidrag. Barn till ensamstående föräldrar kan också få underhållsstöd. Underhållsstödet ska kompensera barnet ekonomiskt för det underhållsbidrag det annars skulle ha fått av en andra förälder. (2015: 12-13)

I texten som föregår exempel 1 tilltalas adoptivföräldrar med *ni* i formuleringar som "För att få bidrag måste ni som är föräldrar vara bosatta i Sverige" (2015: 12). I meningen som föregår exempel 1 i broschyren förskjuts dock perspektivet och mottagaren tilltalas med *du*: "Du måste ansöka om bidraget inom ett år från den dag då adoptionen blev giltig" (2015: 12). När texten sedan riktar sig mot ensamstående föräldrar inleds meningen med "Även", vilket signalerar att ensamstående föräldrar ses som undantag. Trots att ensamstående föräldrar alltså pekats ut som primära mottagare och bjuds in till ett snävt deiktiskt rum i detta stycke får detta samtidigt effekten att deras identifikationsmöjligheter i övriga stycken, det vill säga när de inte explicit tilltalas, minskar. Att peka ut ensamstående adoptivföräldrar som undantag gör alltså att deras deiktiska rum kan ses som avskilt från det deiktiska rum där övriga adoptivföräldrar befinner sig. Att ensamstående föräldrar i den andra och tredje meningen i exempel 1 dessutom omtalas och inte tilltalas, medan adoptivföräldrar tidigare i texten konsekvent tilltalas, tyder på att de ensamstående adoptivföräldrarnas deiktiska rum befinner sig på större avstånd från sändaren.

I texten finns även exempel på hur föräldrapar som inte består av en mamma och en pappa exkluderas från de snävaste deiktiska rummen.

Exempel 2

Du som är pappa eller andra förälder till barnet har rätt att vara ledig i tio dagar med tillfällig föräldrapenning i samband med ditt barns födelse. De dagarna ska ge dig möjlighet att vara med vid förlossningen, lära känna det nya barnet och ta hand om andra barn i familjen.

Även andra personer kan få ersättningen. Det gäller till exempel när det inte finns någon pappa som har rätt till föräldrapenning. (2015: 11)

Exempel 2 återfinns närmast under rubriken ”Ledighet i samband med barns födelse”. Det direkta tilltalet med efterställd nominalfras som innehåller ett restriktivt attribut, ”Du som är pappa”, etablerar i inledningen av första meningen ett snävt deiktiskt rum dit de mottagare som identifierar sig som pappor inkluderas. Att de mottagare som inkluderas i den kontrasterande nominalfrasen, ”andra förälder till barnet”, inte bjuds in till samma snäva deiktiska rum blir tydligt genom att de nämns i just en kontrasterande nominalfras – trots att pappor också kan ses som föräldrar som ges identifikationsmöjlighet genom nominalfrasen ”andra förälder till barnet” skiljer texten på pappor och andra föräldrar, till exempel kvinnor som får barn med andra kvinnor. Ytterligare exempel på hur icke-heterosexuella par exkluderas i materialet finns under rubriken ”Vårdnad och boende” och under rubriken ”Faderskap”:

Exempel 3

När ett gift par får barn räknas mannen automatiskt som pappa till barnet. Är ni inte gifta när barnet föds ska pappan bekräfta faderskapet skriftligt. Kommunens socialnämnd ska godkänna bekräftelsen. (2016: 16)

Stycket som utgör exempel 3 inleds med en omtalande mening, där alltså ingen av föräldrarna tilltalas. Meningen är ändå intressant i ett inkluderingsperspektiv eftersom den tydligt presupponerar att gifta par alltid består av en man och en kvinna, vilket alltså exkluderar alla blivande föräldrar som har icke-heterosexuella relationer. I meningen därefter tilltalar texten mottagarna med *ni*, och de som blir inbjudna till det deiktiska rum som etableras här är par som inte är gifta. Det är dock inte alla ogifta par som inkluderas i styckets andra mening; eftersom texten säger att det är pappan som ska bekräfta faderskapet presupponeras även här att det tilltalade paret består av en mamma och en pappa. I och med att detta stycke förekommer i texten under rubriken ”Faderskap” kan det möjligen ses som oproblemiskt att föräldraparkonstellationer där det inte finns någon pappa exkluderas. Direkt under det stycke i broschyren där exempel 3 återfinns görs dock liknande presuppositioner, trots att rubriken ”Vad är vårdnad?” inte signalerar att det är just föräldrapar som består av minst en pappa som tilltalas, vilket rubriken ”Faderskap” kan anses göra:

Exempel 4

Om ni som föräldrar är gifta med varandra har ni gemensam vårdnad om barnet. Är ni inte gifta med varandra får mamman ensam vårdnad om barnet. För att få gemensam vårdnad måste ni då göra en anmälan till Skatteverket. Oftast gör man det i samband med att pappan bekräftar faderskapet. Det går också att göra senare. (2015: 16)

Den första meningen i exempel 4 tilltalar gifta föräldrar men etablerar inte ett snävare deiktiskt rum än så – alla gifta föräldrar kan sägas vara inbjudna till det deiktiska rum-

met. I styckets andra mening tilltalas istället ogifta föräldrar, men genom omtalet av en mamma som förutsätts ingå i det tilltalade föräldraparet snävas det deiktiska rummet in så att det inte inkluderar alla ogifta föräldrar utan enbart föräldrapar som består av minst en mamma. Att ”mamman” står i bestämd form tyder också på att det finns en och endast en mamma. I styckets fjärde mening blir det tydligt att det också finns en pappa i det tilltalade föräldraparet, eftersom texten implicit föreslår att de tilltalade gör anmälan om gemensam vårdnad i samband med att pappan bekräftar faderskapet.

Slutsatser angående broschyren från 2015

Direkt tilltal, främst genom *du*-tilltal, förekommer i stor utsträckning i materialet. I några fall används *du*-tilltal med efterställda nominalfraser som innehåller restriktiva attribut och i andra fall konstrueras textens *du* med hjälp av den omgivande texten.

I avsnittet ovan visar jag att broschyren från 2015 innehåller flera exempel på hur direkt tilltal genom *du* exkluderar potentiella mottagare på ett problematiskt sätt. Sammantaget visar exemplen att de som konstrueras som primära mottagare främst är biologiska mammor, föräldrar som lever i tvåsamhet och föräldrar som lever i heterosexuella relationer. Således kan biologiska mammor som lever i heterosexuella parförhållanden sägas konstrueras som den primära mottagargruppen av texten som helhet. De som inte tillhör denna grupp exkluderas vid ett eller flera tillfällena i texten, även i fall när det aktuella regelverk som beskrivs också angår dem. Till exempel gäller reglerna om ledighet i samband med förlossning den icke-gravida kvinnan i ett homosexuellt parförhållande med en biologisk mamma i lika hög utsträckning som de gäller biologiska pappor i heterosexuella parförhållanden. Trots det konstrueras biologiska pappor i texten som primära mottagare av informationen om reglerna, medan homosexuella kvinnor bland andra inte tilltalas direkt av texten.

Inkludering och exkludering i broschyrerna från 2007 respektive 2015

I både broschyren från 2007 och broschyren från 2015 är *du*-tilltal den dominerande strategin för att förhålla sig till och positionera mottagaren. I båda materialen leder *du*-tilltalet till att vissa mottagare konstrueras som primära medan andra konstrueras som sekundära. I många fall är det givetvis så att inkludering av vissa mottagare och exkludering av andra potentiella mottagare ligger i själva syftet med *du*-tilltalet; att mottagaranpassa en text genom att använda *du*-tilltal innebär ju just att utforma texten så att den tilltalar de tänkta mottagarna mer än andra potentiella läsare. Både Lind Palickis (2010) analys av broschyren från 2007 och min analys av broschyren från 2015 visar dock att även mottagare som i hög grad berörs av innehållet, och alltså torde ses som tänkta mottagare, konstrueras som sekundära mottagare genom att de omtalas medan andra tilltalas, konstrueras som undantagsfall eller inte nämns alls. I båda undersökningarna verkar det vara biologiska mammor som konstrueras som primära mottagare av broschyrerna. Detta får till följd att flera andra sociala kategoriseringar exkluderas i olika delar av dem.

Sammanfattningsvis visar jämförelsen att det inte skett någon större förändring i fråga om vad det direkta tilltalet får för konsekvenser för hur texten pekar ut och konstruerar sina mottagare, varken i fråga om i vilken utsträckning grupper exkluderas eller i fråga om vilka mottagare som inkluderas respektive exkluderas i texten.

Avslutande diskussion

Studien visar att direkt tilltal, särskilt *du*-tilltal, är problematiskt när information från en myndighet exkluderas mottagare som berörs av innehållet. Särskilt anmärkningsvärd är problematiken eftersom *du*-tilltal rekommenderas både i *Myndigheternas skrivregler* (2014) och mer allmänna skrivhandledningar (se till exempel Forsberg 2010) samtidigt som en annan rekommendation som återfinns i *Myndigheternas skrivregler* (2014: 14) påpekar att "[d]et är [...] viktigt att fundera på vem som omfattas av *du* så att det inte utesluter vissa grupper [...]"

Att *du*-tilltal riskerar att exkludera vissa grupper framhålls alltså av *Myndigheternas skrivregler* (2014). Däremot nämns ingen sådan problematisering av *du*-tilltalet i en tidigare upplaga från 2001 (*Myndigheternas skrivregler* 2001). Det verkar alltså som att medvetenhet om exkluderingsrisken som *du*-tilltal medför uppmärksammas i större utsträckning de senaste åren. Det diakrona perspektivet som anläggs i denna studie visar dock att det inte skett någon större förändring mellan 2007 och 2015 i fråga om hur det direkta tilltalet konstruerar sina mottagare i Försäkringskassans broschyrer som riktar sig till blivande och nyblivna föräldrar.

Som Lind Palicki (2010: 80) framhåller är exkluderandet en naturlig, nödvändig och önskvärd konsekvens av mottagaranpassning, det vill säga att det är genom att exkludera de icke-tilltänkta mottagarna som de mottagare som texten riktar sig mot blir inkluderade. Däremot finns det en fara med att mottagaranpassa genom att använda direkt tilltal eftersom det, som jag visat i min undersökning, emellanåt även exkluderar mottagare som berörs av textens innehåll.

Resultaten av denna studie visar alltså att Försäkringskassans broschyr inte samtidigt lever upp till både rekommendationen att använda *du*-tilltal och rekommendationen att skriva icke-exkluderande, åtminstone inte i samma textdelar. Dessa resultat, liksom Lind Palickis (2010), säger något om det problematiska med *du*-tilltal i texter som riktar sig mot stora mottagargrupper och möjligen bör det utbredda och frekvent rekommenderade *du*-tilltalet problematiseras i ännu högre utsträckning eftersom det kan ses som ett demokratiskt problem att stora grupper av mottagare exkluderas och emellanåt osynliggörs i myndighetstexter som innehållsmässigt riktar sig mot dem.

Referenser

- Forsberg, Jenny (2010), *Tydliga texter. Snabba skrivtips och språkråd*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Hellspång, Lennart & Ledin, Per (1997), *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Lind Palicki, Lena (2010), *Normaliserade föräldrar. En undersökning av Försäkringskassans broschyrer 1974–2007*. Diss., Örebro universitet.
- Myndigheternas skrivregler* (2001), 5:e upplagan. Stockholm: Regeringskansliet (Statsrådsberedningen).
- Myndigheternas skrivregler* (2014), 8:e upplagan. Stockholm: Norstedts Juridik AB/Fritzes. <http://www.sprakochfolkminnen.se/download/18.41318b851483519095290e/1411629869129/Mynd-skrivreg2014-1.pdf>. Hämtad 2015-12-04.
- Regleringsbrev för budgetåret 2007 avseende Försäkringskassan* (2006), Stockholm: Regeringen (Socialdepartementet). <http://www.esv.se/Pages/RegleringsbrevPdf.aspx?RBID=9365&Version=HelaBrevet&File=Myndighet+F%c3%b6rs%c3%a4kringskassan.pdf>. Hämtad 2015-11-29.
- Svenska akademiens grammatik (SAG) 3*, Fraser (1999), Staffan Hellberg, Ulf Teleman & Erik Andersson (red.). Stockholm: Svenska akademien.
- Till alla som väntar eller just fått barn* (2015), FK 4010 2015-01-01. https://www.forsakringskassan.se/wps/wcm/connect/4cb3a155-5050-4456-a2c6-3858b159b44d/4010-till-alla-som-vantar-eller-just-fatt-barn_webb.pdf?MOD=AJPERES. Hämtad 2015-11-29.